

En hospitalspsykiaters synspunkter på forvaringsanstalten i Herstedvester i 1964

Af B. BORUP SVENDSEN

Under 1 års orlov fra Rigshospitalets psykiatriske klinik tjenestegjorde jeg som assisterende overlæge på forvaringsanstalten i Herstedvester i 1963—64. Noget om, hvorledes en såkaldt færdiguddannet psykiater oplever denne institution, kan det måske være rimeligt at fremføre ved Stürups 60-årsdag,¹⁾ dels som bidrag til den konstante og nødvendige debat om institutionens funktioner, — dels til orientering for andre psykiatere på et tidspunkt, hvor underdisciplinerne truer med at løsne sig helt fra hinanden.

Min beslutning om at søge til Herstedvester, da lejlighed gaves, skyldtes bl. a. en gammel beundring på almindelig afstand for Stürups indsats med udformningen af denne institution. Det er iøvrigt her værd at erindre om, at institutionen og Stürups navn er velkendt indenfor fagkredse verden over — og, at der såvel i USA som i England er indrettet institutioner med Herstedvester som forbillede. At forskellige internationale velfærdsmyndigheder vurderer institutionen højt er formentlig også kendt, måske mindre at institutionen adskillige steder anses for det sted, udenlandske psykiatere har noget at hente her i landet.

Institutionen og dens atmosfære.

Selvom institutionen i praksis ledes af en psykiater, er den en del af fængselsvæsenet. Den huser (med sin halvåbne filial) ca. 200 forvarede — ligesom den yngre søsterinstitution i Horsens. I alt er der anbragt ca. 4000 i danske fængsler og arresthuse. D. v. s. ca. 10 % af samtlige „indsatte“, (henhørende under justitsvæsenet), er anbragt i forvaring.

Noget bindeled mellem hospitalsvæsenet og fængselsvæsenet i form af et kriminalasyl har vi jo ikke her i landet, (adskillige, deriblandt undertegnede, mener, at det er forbundet med mange fordele, at et sådant savnes).

Også derfor føles overgangen mellem det psykiatriske hospitalsvæsen (forsorgsinstitutionerne for åndssvage incl.) og fængselsvæsenet, repræsenteret ved forvaringsanstalterne, så skarp og svær.

Det er ikke blot det ydre. Velfærdsstatens almene institutionsforbedring har gennemtrængt en større brøkdel af det psykiatriske institutionsvæsen end af fængslernes, og der er også faldet

¹⁾ Artiklen er fremkommet enslydende i Herstedvesteriana 1965, et „internt“ skrift, i anledning af G. K. Stürups 60-årsdag.

flere mure indenfor det førstnævnte væsen end indenfor det andet. Forvaringsanstalterne kan ikke undgå at gøre et dystert indtryk med de meterhøje ringmure, sluseportene, de konstant patruljerende vagtposter, det bare, nøgne præg (ministerielt forordnet fjernelse af hyggeppler med skjulemuligheder), de mange nøgler og kontorerne bag tremmer.

Selve atmosfæren føles så forskellig. I forvaringsanstalten arbejdes energisk med fuld arbejdsdag — fængselsvæsenets arbejdsdrift indtjente 1962/63 ca. 20 af de 70 millioner kr., som de årlige driftsudgifter beløb sig til. I hospitalsvæsenet som helhed arbejder patienterne nok for lidt — mange kan selvsagt ikke, resten arbejder hobbypræget, nogle få under den p. t. meget belyste ledestjerne, revalidering — men alt dette er i en sådan grad underordnet hospitalernes øvrige funktioner, at enhver af fængselsvæsenets arbejdstilrettelæggende værk mestre må gyse derved.

Det er dog heller ikke det væsentligste.

I hospitalsvæsenet arbejder lægerne stadig helt overvejende i en atmosfære af ufortjent taknemmelighed fra patienterne, hvis liv reddes eller bedres, og adskillige føler sig helt modigt idealistisk arbejdende — jo højere teknik, jo bedre — mod menneskehedens upersonlige fjender — sygdom og vantrivsel, efter at krigen er lagt bag (i størstedelen af verden fortrækkes det at tro). Psykiaterne er nok lidt mindre prægede af en sådan attitude, dels fordi de er tvunget til en mere systematisk analyse af patientlægeforholdet, dels fordi de i højere grad skældes ud af deres patienter, og dels fordi de i højere grad må varetage også samfundsmæssige interesser, i tilbageholdelsessager og ved observationer f. eks. Hovedreglen er dog, at man sammen med patienter arbejder hen mod helbredelse eller lindring.

På forvaringsanstalten er der ikke patienter, men forvarede. Bag roen, det afmålt korrekte, ikke mindst hos de på værkstederne arbejdende, der overvåger de andres reaktioner, fornemmes en klart fjendtlig stemning. „Vi er fødte fjender“ konstaterede en intelligent og erfaren funktionær, der jævnlige kunne se tingene ubehageligt skarpt.

Det forekommer mig nødvendigt at berøre dette, som efter min mening er noget fundamentalt. Hvor kan vi tro andet end, at mennesker med al den dem iboende tilbøjelighed til at fornægte eller til at lukke øjnene for eller til at bagatellisere, hvad de end måtte have gjort, — at de vil hade „systemet“, der berøver dem friheden. Systemet, der vil beholde dem længere end ellers, hvis ikke de forandrer sig i ønsket retning.

Formålet er da også udtrykt officielt i den kongelige anordning af 18. 12. 1940 som:

- 1) „at sikre samfundet mod de farer for retssikkerheden, som de personer, der forvares i anstalten, på fri fod ville frembyde . . .“ og

- 2) „indenfor de derved dragne grænser underkaste dem (de forvarede) en efter deres sjælelige særart afpasset behandling . . .“.

De forvarede krænkes først ved at blive stemplet som „afvigere“, (som § 17-tilfælde, uegnede til påvirkning gennem straf); hvis de så i konsekvens heraf forlanger lægebehandling i traditionel forstand, afvises de og får besked på, at man vil hjælpe dem i deres eget forventede arbejde på en ændring af deres personlighed således, at de kan modnes og vokse ud af deres kriminalitet. — Det kan her indskydes, at de fleste psykiatere på hospital og i praksis tilsvarende siger til neurotikere og psykopater, at de højst kan få hjælp til selvhjælp.

Læger og psykologer og til en vis grad pædagoger vil og bør have svært ved at leve op til institutionernes angivne dobbelte formål med den forordnede prioritering. Oplærte individualterapeutisk respektive -pædagogisk vil de være tilbøjelige til at mene, at retssikkerheden varetages bedst ved, at man individualbehandler så kompromisløst som muligt. Terapeuten identificerer sig med den forvarede; en sjælden gang på en så uhensigtsmæssig måde, at en forvarets oplevelsesmæssige fortegninger godtages, anti-sociale reaktioner *kan* blive resultatet. At et eksempel som det antydede er en klar undtagelse, fremgår af institutionens positive resultater, netop bl. a. i kraft af anvendelse af de nævnte personalegrupper.

Med det forsøgte rids af stedets atmosfære og psykiaternes reaktioner herpå er vi allerede gerådet langt ind i en diskussion af formålet med institutionen.

Inden et par yderligere bemærkninger herom føles det på sin plads at fremhæve, at til trods for, at psykiateren m. fl. føler institutionen så dyster og stemningen så fjendtlig, så er stemningen rolig og afspændt sammenlignet med, hvad den er i tilsvarende institutioner udenfor Norden. Aggressionerne står ikke og dirrer i luften, medens sluttere og fanger idelig vogter på hinanden, således som jeg har set det i et „maximum security“ fængsel. De forvarede er ikke kuede og kujonerede, — mange bevarer stolthed og værdighed, også når de beslutter sig for at samarbejde.

Endelig bør bemærkes til benefice for dem, der finder det hele så strengt, at der findes andre institutioner under fængselsvæsenet, der er åbne, og som nærmest fornemmes højskoleagtige. Disse institutioner får (gennem omhyggelig sortering i direktoratet for fængselsvæsenet) tildelt et klientel, der tillader dette, medens forvaringsanstaltens klientel repræsenterer de fanger, der har vist sig at frembyde de største vanskeligheder.

Formål.

Administrativt og retspsykiatrisk ligger det — idet jeg tillader mig at forenkle — klart, at forvaringsanstaltens klientel udgøres af psykisk abnorme lovovertrædere, der ikke er fundet sindssyge eller i højere grad åndssvage, — som i henhold til straffelovens § 17 er fundet uegnede til påvirkning gennem straf, og som institutionsanbringelse er fundet påkrævet overfor.

I praksis forholder det sig således — idet jeg atter tillader mig at forenkle — at klientellet repræsenterer de under fængselsvæsenet henhørende 10 vanskeligste %, efter at de sindssyge, idioterne og de imbecile er sorteret fra.

En historisk udredning af linierne i arbejdet på forvaringsanstalten skal jeg slet ikke forsøge at give. Bl. a. af den grund, at det ikke kan gøres bedre end Stürup, der siden 1941 har viet sit liv til problemkredsen om de vanskeligste fanger, selv har gjort det i „Forvaringsanstalten i Herstedvester. Beretning om arbejdet 1935—1951. Udgivet af direktoratet for fængselsvæsenet i København 1955“. Her skal kun gives udtryk for visse reaktioner hos en hospitalspsykiater, der kommer til at stå midt i arbejdet, som det former sig i dag.

Institutionen arbejder under et paradoks. De, der skal anbringes, skønnes ikke at være egnede til psykologisk påvirkning gennem straf, (hvilket det præjudiceres, at normale og „strafegnede“, psykisk abnorme er). Samtidig skal de, som nævnt, behandles i størst mulig udstrækning, hvilket må antages at skulle ske med de midler, som psykiatrien råder over, og disse er i alt væsentligt stadig af psykologisk natur.

Vi tillader os at se bort fra den mulighed, at recidivisterne, de strafupåvirkelige, vanskelige i virkeligheden ønskes idømt internering på ubestemt tid. Dette glider lettere ned, når de pågældende også skal „behandles“, og det hele går mere gnidningsfrit, når psykiatere, der nærer illusioner om at kunne behandle, sættes til at bestyre dem. Da tilsynsværger og anklagemyndighed kan rejse sager om udskrivning, er psykiaternes muligheder for at internerer længere, end ikke-psykiatere finder det rimeligt, kun små. Ræsonnementer som disse skal nok være anstillet hist og her og vil sikkert også næres af en og anden i dag.

Et sådant illusionsløst nulpunkt kan dog også nok have sin berettigelse, set fra institutionspsykiaterens synspunkt, når man betænker, hvor vanskeligt hele arbejdet er.

Vordende psykiatere, der nu oplæres i psykoterapeutisk teknik af psykiatere, der er dominerede af den psykoanalytiske lære, får at vide, at psykoterapeuter principielt ikke lader sig behandle, og at man ikke bør spilde sit krudt på dem. Ganske vist betegnes de forvarede — dog ikke af analytikerne — som „neurotiker“, men der er stridigheder om, hvorledes en neurotiker, specielt en ka-

rakterneurotiker, skal defineres. Den officielle danske psykiatriske diagnostik taler diplomatisk rummeligt om „habituelle karakterafvigelse af ikke-psykologisk natur“. Det skal indskydes, at begrebet psykopat har fået så odiøs en klang, at mange og ikke mindst dem, der skal se de diagnosticerede i øjnene, foretrækker det mere neutrale karakterinsufficiens, (formentlig også rimeligt af den grund, at man med psykopat nu ofte forbinder en ikke-eksisterende psykisk abnorm type, der omgående lever alle sine emotionelle spændinger ud, og som derfor principielt ikke lider under sekundære „neurotiske“ symptomer. Når man i praksis ser, hvor angst- og ulystbetonet dette klientel er, har man vanskeligt ved at få øje på (re)levende psykopater).

Et sådant skeptisk syn på mulighederne for behandling af andre end gode, artige neurotikere, der kan tilpasse sig en bestemt behandlingsform, havde man ikke formuleret for 20—30 år siden. Psykoanalyse var noget udenlandsk, sekterisk, de somatiske behandlingsmetoder var få, psykoterapi udøvedes hovedsagelig i form af den væremåde, som de enkelte psykiatere ad erfaringens vej var nået frem til.

Her har Stürup handlet i trods mod skepticisme og teorier. Han bragte alt, hvad psykiatrien formåede, over i fængselsvæsenet og forsøgte det der. Han er formentlig enig med dem, der siger, at et af de vægtigste bidrag, psykiatrien har ydet, er værdien af en udførlig anamnestisk redegørelse for den enkeltes livsløb. Han baksede og tog livtag med de enkelte under „de affektbetonede øjeblikkes terapi“ og har siden ved sin personlige støtte fået mange over i en anden livsform. De er hjulpet gennem en „personlighedens vækst og modning“.

Det forbilledlige slid med den enkelte, som ikke slippes — et kendemærke for den passionerede og gode psykiater — førtes frem over bred front, blev systematiseret og beskrevet.

I 1946 var situationen den, at Helweg ved den nordiske psykiaterkongres fremholdt, at den kriminelle psykopat var bedre stillet end den ikke-kriminelle, forsåvidt som han kunne behandles. —

Lige så vigtig en indsats synes imidlertid ydet gennem hele kampen med fængselsvæsenets problematik, som den ydedes gennem psykiatrisk konsulentvirksomhed og navnlig i hele den inspirerende kraft, som Stürups virke har betydet for andre institutioner indenfor fængselsvæsenet. Selv om den forandring, der er i gang indenfor fængselsvæsenet til en vis grad kan karakteriseres som tidstypisk, så er der for en udefra kommende at se tilflydt og tilflyder der stadig mange impulser fra Herstedvester i den nødvendige kamp mod det ekstremt autoritære, initiativdræbende, ydmygende og menneskenedværdigende regime, som har trivedes der.

Teamwork-tanken, samarbejdningen af personalet i grupper,

hvorunder de enkelte indsattes adfærd analyseres efter psykiatrisk-psykologisk-pædagogisk metodik, gør arbejdet mere meningsfuldt og effektivt.

Hele spørgsmålet om gruppeterapi og grupperådgivning har tidligst og mest intenst været bearbejdet i Herstedvester.

Stürup synes at have tillagt hele den pønologiske problemkreds større og større vægt, samtidig med at vigtigheden af at inkorporere social-psykologiske tankegange er betonet.

Det kan for en hospitalspsykiater forekomme noget tvivlsomt, hvor stor vægt der bør tillægges de nyere, specielt amerikanske, arbejder over sociologiske faktorerens dominerende betydning for, hvad der hænder patienterne. Men i en så lukket institution som et fængsel kan der ikke være tvivl om en særlig relevans af sådanne betragtningmåder. Fangernes egen verden med en vidtgående gruppesolidaritet spiller en helt anden rolle her, hvor den individuelle patologi er mindre, hvor den følelsesmæssige receptivitet ofte er forstærket indtil hudløshed, og hvor alle de indsatte føler sig under et voldsomt pres. Der er en fælles aggressiv front, der er andre normer og andre skikke. At funktionærer søges bragt i fedtefadet, for stort eller småt, springer også i øjnene, daglig indsendes indædte klager til justitsministeriet. Der finder en vidtstrakt og konstant handlen sted, (som næsten har en urdrifts karakter), og det seksuelle ordnes også på særlige måder.

Man konstaterer, at 75 % af de forvarede er kronisk kriminelle og konstaterer ved „de længdesnit“, (der (forbilledligt) skal udarbejdes af terapeuterne, d. v. s. hver enkelt særlige kontaktperson blandt læger eller psykologer), at størsteparten har oplevet en så massiv frustration under opvæksten, at man siger sig selv, at Bowlby nok alligevel har ret. Man oplever — som med skizofrene på psykiatriske hospitaler — at en ny „svigten“, en repetition af tidligere kontaktbrud ved, at terapeuten rejser andetsteds hen for at uddanne sig videre (med nye kontaktbrud til følge), kan give stødet til en endelig bitter indkapsling eller opgiven . . .

Og så ser man, at det til trods for, at det drejer sig om alle dem, der findes særligt vanskelige af såvel jurister som psykiatere, så kan det alligevel nytte. Man oplever, hvorledes forvarede under prøveudskrivning gradvis hjælpes til at vokse ud af det mønster, hvori kriminel adfærd igennem en (forbavsende) lang periode hele tiden ligger uhyggelig parat som en nærliggende mulighed, og hvorledes den forvarede, forsorgsmedarbejderen og de øvrige implicerede først efter lang tid tør trække vejret lettet. —

Samtidig forekommer dette indtryk dokumenteret i den 5-års follow-up-undersøgelse, hvori recidivprocenten for anstalten sammenholdes med recidivprocenten for et tilsvarende statsfængselsklientel, (i den allerede nævnte beretning).

Om, hvad der er særlig væsentligt i hele den stedfindende be-

handling eller pædagogiske resocialiseringsaktivitet med psykologisk og psykiatrisk islæt, har Stürup og medarbejdere skrevet og ytret sig mange gange. Personligt tror jeg, at det er af meget stor betydning, at hele personalet tilsigtet kommer til at varetage såvel retssikkerhedsmæssige som behandlingsmæssige hensyn — også gennem det teamwork, der føles så nødvendigt og ofte så besværligt, og som er et af de socialpsykiatriske institutioners vigtigste kendetegn. (Når tilgangen fra den „centrale“ psykiatri til socialpsykiatrien ikke er så stærk som ønskelig, skyldes det måske netop, at psykiaterens autoritet indenfor hospitalerne m. v. er selvfølgelig og ubestridt, medens han indenfor teamwork-institutioner konstant må gøre sig fortjent til den).

Er der da slet ingen rent psykiatriske problemstillinger? kunne man spørge. Jo, der er mange intrikate psykiatriske problemer at tage stilling til, diagnostiske og behandlingsmæssige. Alle de forvarede er svært karakterafvigende — sorteringen eller visitationen synes meget sikker. — Her ses en række reaktioner bedre end noget andet sted: alle mulige overgange fra forurettelse — fortrængning — fornægtelse over udadprojicering til egentlige paranoide forestillinger, fra skæmtende, muntre, godmodige drillier over præcise, sårende, personlige bemærkninger til intrigante og lidenskabeligt hadefulde angreb, (hos en og samme forvarede spændende fra klager over kvaliteten af Vestre fængsels wienerbrød til falsk anmeldelse af funktionær for homoseksuelle overgreb). Man ser umådelige mål af angst og medicinhungre. Mytomani. Overgange fra simulation og hysteri til psykogene psykoser med bevidsthedsforstyrrelser og stupor. Klart sindssygelige, fortrinsvis periodiske tilstande, som viste sig mere hensigtsmæssigt behandlede i anstalten end på psykiatriske hospitaler, (der for fleres vedkommende som led i en moderaptus er gjort åbne i for vid udstrækning). Jeg mindes også en grænsepsykotiker (skizofreniform pseudoneurotiker, der gemte knive). Alkoholsløvsind . . . At 10 % er ordblinde og modtager speciel undervisning skal også anføres.

I denne sammenhæng skal bemærkes, at jeg har oplevet, at enkelte forvarede, der havde gået gruelig meget igennem inden, ønskede at forblive i institutionen, fordi de vidste sig trygge der; med hænder og fødder modsatte de sig anklagemyndighedens bestræbelser for at få gennemført prøveudskrivning.

Problemerne,

der for mig at se særligt vil trænge sig på fremover, er først og fremmest de rekrutteringsmæssige personaleproblemer. Og det gælder alle kategorier. Og det til trods for, at alle ansatte indenfor fængselsvæsenet prisværdigt har pligt til at gennemgå efteruddannelse. Psykiatere kan ikke undværes — på anstalten som

indenfor det øvrige fængselsvæsen — mest på grund af disses særlige erfaring i bedømmelse af individer, hos hvem abnorme, eventuelt sygelige forhold spiller med ind.

Med hensyn til det personalemæssige bør socialrådgivernes (forsorgsmedarbejdernes) status forbedres radikalt i erkendelse af deres arbejde som det væsentligste under den vanskeligste resocialiseringsperiode, d. v. s. under prøvedskrivningen.

Formelle juridiske aspekter bør måske nok integreres i noget højere grad også således, at de for resocialiseringsprocessen så vigtige direkte tilbageførsler og beslægtede foranstaltninger kan finde sted i det ud fra et behandlingsmæssigt set ønskelige omfang.

En sanering af den nuværende praksis med ustandselige indbringelser for retten af sager, der så trækkes tilbage, når det bliver klart, at retten vil gå imod, for derpå hurtigst muligt påny at blive indbragt, kunne være ønskelig. Med den praksis, der nu har udviklet sig, iværksættes prøvedskrivning i alt for mange sager på det tidligst mulige tidspunkt, hvor det måske lige vil gå, men hvor det optimale tidspunkt skønnes at have været 3—4 afgørende, stabiliserende måneder længere fremme i tiden.

Og medens disse strenge anslås, vil jeg anføre, at det har stødt mig, at man i tilfælde, hvor der efter alle psykiatriske solemærker ikke er nogen ændring at vente, såvel fra institutionen som retslægeråd kommer til at begrunde afslag på udskrivningsønske med, at der endnu ikke har fundet en sådan personlighedsmæssig udvikling sted, at man kan gå ind herfor.

Angrebene.

Da jeg blev opfordret til at bidrage til Herstedvesteriana, blev jeg glad, idet jeg længe havde følt en forpligtelse til at meddele de indtryk, som en psykiater udefra fik af institutionen i dag.

Det er jo desværre således, at mange — læge som professionelle, endda psykiatere og jurister — kun kender forvaringsanstalten i Herstedvester gennem ubeherskede og groft fortegnede journalistiske og advokatoriske indlæg i dagspressen, både den mere populære og den mere seriøst debatterende. Det er forbavsende at se, i hvilken grad velbegavede, hadefulde asociales angreb under pressede situationer kan videregives via journalistiske højtaltale som led i den daglige debat — samtidig med, at institutionen er afskåret fra at svare, fordi den ikke offentligt kan give sig til at diskutere de relevante personlige forhold, som angriberen fortier. Det er ejendommeligt at se højtbegavede jurister identificere sig med de forvaredes udadprojicerende protest, også som gruppe, og lancere journalistiske kampagner i konsekvens heraf. Behandlingen kan f. eks. — bevidst eller af uvidenhed? — reduceres til den tid, den enkelte tilbringer i direkte sam-

tale med overlægen. At særligt indædte forsvarerkampagner er til skade for den enkelte forvarede, har jeg set flere eksempler på; den forvarede fastholdes og bestyrkes i uberettigede forurettelsesreaktioner, hvis overvindelse er en nødvendig forudsætning for, at han kan komme videre med en resocialisering. At sådanne institutionen generelt fordømmende angreb har kunnet vinde et vist fæste hos fagfolk har imidlertid forbavset mig mest.

Jeg er mest tilbøjelig til at se dette fænomen som et led i disse, de bedst begavede og mest disharmoniske, kriminelles kamp mod det pres, de føler stærkest: institutionens bestræbelser på at resocialisere dem. Omgivelserne tillægges skylden for de forvaredes fortrædeligheder og denne udadprojicerende reaktion smitter og vinder medhold hos andre, fagfolk og „interesserede“.

Dårligere intellektuelt udrustede, mindre fanatiske og energiske kriminelle eller asociale, der administreres andre steder under justits- og socialvæsen, protesterer forholdsvis sjældent. Det er jo muligt, at dette er udtryk for, at alt er som det skal være her, men det kunne jo også være, at de andetsteds af samfundet internerede ikke havde et sådant mål af ubændig vrede, at dette kunne forplante sig til ildsprudende advokater og journalister og videre til små bekvemme fordomme, indsugede behageligt under aftenkaffen i lænestolen af den avislæsende, slagsmål-nydende gode borger, hvis egen fortræffelighed synes desto større, jo flere andre der desavoueres på den ene eller den anden måde.

Den nævnte type, som vi jo alle har noget af i os, er der næppe meget at gøre ved, men de sandhedssøgende — akademikere og ikke-akademikere — bør måske påmindes om, at de foruden gennem kulørte sensationsberetninger eller fortegnede reportager bør prøve at orientere sig ud fra de søbre pressereportager, som også forekommer, institutionens egne dokumentariske eller programatiske redegørelser, — eller gennem observatører, der søger at være uhildede, og som har haft lejlighed til at indleve sig i emnet. Da hverken den respektable journalistik, dokumentationerne eller de observerende beskrivelser på nogen måde med hensyn til frekvens eller blikfang kan hævde sig overfor avissensationerne, er der vist ikke andet for end, foruden at holde sin skepsis levende, at orientere hinanden, når lejlighed dertil gives mand og mand imellem. Dette er et forsøg herpå.

B. Borup Svendsen.